

СИНЕРГЕТИКА АБСУРДУ: НЕГАТИВНА СЕЛЕКЦІЯ ТА ІНШІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

ТЕРТИШНИК Володимир - доктор юридичних наук, професор, академік Академії політичних наук України

Розкриваються проблеми взаємовідносин особистостей у складних соціальних процесах, проблеми реальних еліт та тенденції псевдоеліт. На основі аналізу синергетично взаємодоповнюючих негативних тенденцій: симптом негативної селекції; прояви реакції гіперкомпенсації; «ефект Даннінга-Крюгера» та деякі інші процесів, розкриваються проблеми пошуку шляхів виходу з соціальної кризи держави.

Наголошується на необхідності розробки комплексної програми інноваційного розвитку суспільства, програми сприяння розвитку та реалізації інтелектуальних здібностей талановитого населення, побудови своїх «кремнієвих долин», реформування системи освіти та просвітництва. Наразі потреба в розробці засад народовладдя та референдної демократії, забезпечення безпосередньої участі громадян в управлінні державою.

Ключові слова: негативна селекція, гіперкомпенсація, соціальна психологія, еліти, псевдоеліти.

Постановка проблеми

Традиційні методологічні підходи до моделювання соціальних процесів у сучасному світі недостатньо враховують наявність синергетики негативних чинників і детермінантів складних соціально психологічних тенденцій. Реалії негативної селекції та інших чинників стають тормозом розвитку суспільства, а саме суспільство не створило умов для появи реальної політичної еліти, яка могла б гармонізувати рушійні сили су-

спільства, спрямовуючи їх на розбудову справедливої цивілізаційної моделі держави. Творча людина в нашій державі часто поки що залишається на узбіччі процесів державотворення, не маючи достатніх засобів і правових механізмів ефективної самореалізації та підтримки високих стандартів демократії, що обумовлює необхідність коректив стратегії розвитку, переосмислення доктринальних та інституційних трансформацій.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми показує, що проблемі забезпечення цивілізаційного розвитку суспільства приділяється увага дослідників [1-16]. Але наявні публікації не вичерпують усю складну проблему, а швидше утворюють фундаментальну базу для подальшого її дослідження. Проблема потребує системного, інтегративного аналізу.

Метою статті є розв'язання проблеми запобіжників формуванню синергетичної парадигми в соціально-гуманітарному процесі сучасності та визначення доктринальної моделі виходу з глухих кутів сучасного цивілізаційного розвитку суспільства.

Викладення основного матеріалу дослідження

Термін «синергетика» походить з грецької мови і означає «спільна дія». Г. Хакен визначав синергетику як науку про самоорганізацію, теорію «спільної дії багатьох під-

систем, у результаті якої на макроскопічному рівні виникають структура і відповідне функціонування» [15].

Синергетичні поняття є більш ємними, інформаційно насиченими, сприяють осмисленню соціальних проблем на сучасному етапі розвитку науки. Саме синергетика за допомогою дійсно складних і маловживаних соціологами та політологами понять створює можливості для продуктивного аналізу таких масштабних соціальних явищ, як смута, революція, перебудова тощо, тобто синергетичні категорії допомагають повному осмислити проблеми соціального розвитку. Заслуга соціальної синергетики у формуванні «гнучкої і пластичної мови», що універсально описує систему соціальної природи, є безумовною, але потрібне подальше філософське узагальнення напрацьованого [4, с. 9–10].

У сучасних суспільних процесах формування провідних еліт можна помітити декілька синергетично взаємодоповнюючих негативних тенденцій:

- симптом негативної селекції;
- прояви егоцентричної реакції гіперкомпенсації;
- «ефект Даннінга-Крюгера» та деякі інші процеси.

На останні названі тенденції нашаровується діяльність політтехнологів, лобістів, грандодавчих установ, меркантильні інтереси наявних неформальних угруповань, а нерідко і спеціальні комбінації спецслужб різних держав щодо втілення «своїх людей» у різні ешелони влади, громадські та політичні організації. При застосуванні системного мислення важливо мати на увазі всі дані процеси і паралельні тенденції та живучість уже сформованої «еліти», їх жагу до якомога довшого сидіння у владних кріслах, а також таке «наше ноу-хау», як кумівство.

«Негативну селекцію», спробу аналізу якої роблять публіцисти сьогодення [10], можна розглядати як тенденцію підбирати у свій колектив людей, на фоні яких самому можна виглядати найрозумнішим, наймудрішим, найпрофесійнішим, найділовитішим, найефективнішим, тобто бути респектабельним лідером. Як кажуть у народних прислів'ях, «оточення холопів поро-

джує ілюзію, що ти король». Така тенденція в підборі слухняних та непримітних кадрів живуча в органах державної влади та самоуправління, де «прижитись у системі» можуть люди і без фундаментальних професійних знань та здатності до аналітичного мислення, де головним з точки зору керівника, стає здатність «притримуватись генеральної лінії керівництва», «проявляти особисту відданість босу» тощо. Цього значно менше в медицині, інженерії та там, де потрібні знання точних наук і творче мислення. Ситуація в держуправлінні певним чином міняється в кращий бік при запровадженні систем прозорих конкурсних відборів, але самі такі відбори потребують ще значного удосконалення.

Дослідники звертають увагу на ефект Даннінга – Крюгера. Відправною думкою своїх досліджень Даннінг і Крюгер вважали відомий вислів Чарльза Дарвіна: «Незнання частіше призводить до впевненості, ніж знання». Сутність з'ясованого ефекту зводиться до наступного: «Люди, які мають низький рівень знань, компетентностей та інтелекту, допускають помилкові висновки та приймають неправильні рішення, але не усвідомлюють свої помилки та хиби та проявляють впевненість і впевненість у своїх діях» [1].

Ефект Даннінга – Крюгера є психологічним парадоксом, з проявом якого ми спостерігаємо за тим, що менш обізнані люди переконані у своїй компетентності але проявляють активну рішучість у діях, а більш компетентні люди частіше прихильні до сумнівів і до нерішучості. Кажуть, що небезпечніше дурня, буває хіба що дурень з ініціативою.

Знання людини можна зобразити колом. Чим більше знань – тим більше коло, тим більша межа з незнанням, так би мовити інтелектуальний дотик до невідомого, а отже, і появу більше питань, бачення більше проблем. І навпаки, чим менше знань, тим менше контакту з невідомістю, тим менше питань. Сумнівів і більше впевненості в собі. Коли знань і компетентностей зовсім мало, а їх умовно можна зобразити не колом, а лише маленькою крапкою на листочку, така людина часто самовпевнено говорить «це моя

точка зору», для переконаності закінчуючи все це рішучим посилком – «крапка».

Водночас, у суспільних і психологічних реаліях відома та часто присутня так звана реакція гіперкомпенсації.

Психологічний термін «гіперкомпенсація» ввів у науку Альфред Адлер, який розкривав різні форми компенсації (адекватні, неадекватні), а зупиняючись на їх аналізі вбачав у певних формах гіперкомпенсації навіть механізм творчої активності, наводячи приклад Наполеона Бонапарта, вважаючи, що особливі здібності Наполеона як полководця пояснювалися частково тим, що у того було загострене почуття неповноцінності через малий зріст.

Якщо під *компенсацією* у психології розуміється певний захисний механізм психіки, який полягає в спробі подолання реальних і уявних фізичних, особистісних чи психологічних недоліків та відновлення порушеної рівноваги, починаючи інтенсивніше розвивати той навик, до якого у нього є задатки і здібності, таким чином компенсуючи недоліки, то при *гіперкомпенсації* людина не тільки позбавляється від почуття неповноцінності, прикриваючи власні слабкості завдяки підкресленню сильних сторін або долаючи фрустрацію в одній сфері надзаволеннями в інших сферах, а зазвичай дуже часто з особливою енергійністю спрямовує свої вольові та інші зусилля (гіперзусилля, надзвичайні зусилля) не стільки на відновлення позитивного статусу, а скоріше на досягнення результату, який дозволяє зайняти домінуючу позицію щодо інших.

Реакція гіперкомпенсації може носити позитивний ефект, коли людина, компенсуючи свої вади, реалізує себе у творчості, спорті, мистецтві тощо. Наприклад, неперевершений композитор Людвіг Ван Бетховен (1770-1827) у 26 років втрачає слух, але зумів створювати свої найвідоміші талановиті музикальні твори, які стають класикою сучасності. Позитивним прикладом може слугувати доля вченої Ольги Скороходової, італійського оперного співака Андреа Бочеллі, художниці Даші Безкостої, сліпого американського музиканта Стіві Вандера, українця, що заснував WhatsApp, Ніка Вуйчича, спортсменів параолімпійської збірної

України та багатьох відомих і ще невідомих митців і людей, які не здаються на милість долі в складних життєвих ситуаціях, проявляють волю для самореалізації.

Водночас, у сфері політичних процесів та управлінській діяльності гіперкомпенсація нерідко носить негативні ознаки та приносить значну шкоду процесам державотворення, особливо коли такі реакції проявляються не на підставі фізичних вад, а вад особистих, психологічних, симптомів акцентуації чи психопатій характеру.

Егоцентрична гіперкомпенсація в соціальних і політичних процесах – наполегливе стремління досягти впливовості, визнання, слави чи інших благ за відсутності системи достоїнств, концентруючи зусилля на досягненні різними шляхами влади. У реальності сучасних політичних процесів гіперкомпенсація часто підсилюється появою рис нарцисцизму, а інколи і манію величності, що в сукупності з «негативною селекцією» та відомим ефектом «Даннінга – Крюгера» створює певну синергетику абсурду.

Свого часу в буремні роки революційних експериментів, новоявлені месії підло закинули в маси заклик «Хто був ніким – той стане всім»... Не важко помітити, що на добротних українських землях «ніким» зазвичай могли бути лише ледарі, дегенерати, п'яниці, рахітики ... Саме ця нова «псевдо еліта» пішла під химерними гаслами у владу, реалізуючи концепт негативної селекції, здійснили «гуманістичний» переворот на частині планети.

З роками оті «ніхто», завдяки «найбільш давній інформаційній технології» – його величності Гену, передавали в спадщину своїм політичним внучатам весь набір своїх вад. Водночас, вони передали і свої здобутки у владі, яка з роками все більше ставала основним засобом збагачення.

У наш час їм стало тісно в рамках наявної соціальної системи, вони воліли мати не тільки владу, а і жити не тільки на босу, а й «на широку ногу». Ця люмпен інтелігенція під концепцією побудови ринкової економіки фактично організувала своєрідний реверсний рух суспільства у зворотному напрямку, забезпечила ваучерну привати-

зацію та привласнення значної частки державної власності, по-хамелеонськи переродилася у лібералів, демократів, задіяла різноманітні політтехнології для утримання при владі. Фантастичний реверс історії – капіталізм почав будуватися під керівництвом функціонерів з партійними та комсомольськими квитками. Так виникала фактично нова «еліта». Та східна мудрість каже: «Коли караван повертається назад, попереду може опинитись кульгавий верблюд».

Окріплі нові нувориші взяли під контроль засоби масової інформації і процеси формування влади. Тіньова економічна злочинність та представники корумпованої влади і її ідеологічні перевертні в певний історичний момент пішли практично назустріч один одному, формуючи нову касту недоторканих. Засоби масової інформації, втягнуті в такі процеси, старанно ліпили з різного роду невігласів, патологічних брехунів, нарцисів, грандоїдів, прихильників гейпарадів та зі звільнених з колоній «шнирів» і «крисятників» нових політичних діячів, а скоріше слухняну прислугу олігархів. Політтехнології стали прибутковим бізнесом. Слова правди звучали все тихіше, чесним професіоналам доводилось усе важче бути почутим, а брехливість політиків ставала звичайним явищем.

У так званій новій «еліті» відбулась інтегративна синергетика абсурду – поєднання процесів «негативної селекції», проявів ефекту «Даннінга – Крюгера», деструктивної гіперкомпенсації, єднання влади і бізнесу, кумівства, корупції та інших негативних факторів в інститутах публічної влади. Як наслідок, у країні сформувався живучий сегмент псевдоеліти, а по суті «люмпен інтелігенції», яка стала в багатьох аспектах домінуючою силою суспільства, а відтак і тормозом його розвитку.

Сьогодні перед суспільством гостро стоїть проблема формування своєї реальної еліти - патріотичної інтелігенції, локомотива цивілізаційного розвитку суспільства.

Варто нагадати, що ще в Давньому Римі інтелігенцією називали когорту досвідчених непереможних воїнів, воїнів останньої сотні, яким не треба було нагадувати та показувати, що і як треба робити, які самі розуміли

стратегію і тактику бою (інтелігент – розуміючий), воїнів-професіоналів, які зазвичай вступала в бій в критичні моменти і вирішувала хід бою, воїнів, які ніколи не відступали. Саме такі люди і ставали елітою суспільства, становим хребтом держави.

Відродження в нашому суспільстві дієвої системи формування інтелектуальних і моральних лідерів суспільства – своєї еліти, яка ставала б скелетом державотворення та озоновим шаром захисту суспільства від негативних процесів, є складною і багатопланою проблемою, яка потребує окремого інтегративного аналізу.

Зазначимо головні аспекти цієї проблеми.

Освіта. “Недолік не в грошах, а в людях і талантах робить державу слабкою” (Ф. Вольтер). Освіта – основа розвитку громадського суспільства, а відтак не на словах, а на ділі має стати пріоритетом державної політики. Стан справ з фінансуванням освіти відомий і не витримує ніякої критики. Коли на фінансування такого «п’ятого колеса» у візка держави, як РНБО, держава планує значно збільшені видатки, а видатки на освіту і культуру зменшує, то коментарі тут зайві...

За своїм змістовним наповненням, шкільна освіта та виховна робота мають корегуватись у напрямку не тільки отримання знань (які, безумовно, важливі), а й формування аналітичних здібностей, уміння самостійно думати і знаходити рішення складних проблем, а в перспективі - здібностей до системного, а то й до інтегративного мислення. Гуманітарні науки мають не завантажувати пам’ять дитини знанням історичних фактів, а вчити політологічним основам аналізу історичних процесів.

У сфері освіти важливо розвивати набуття учнями правничих знань, стандартів забезпечення захисту прав і свобод людини. Вивчення правознавства в школах, до запровадження якого мав відношення і автор даної статті, має розширюватись та збагачуватись набуттям знань щодо процедур реалізації та захисту природних прав людини.

Правничі знання мають доповнюватись знаннями економічних наук.

Водночас, у шкільних програмах доцільно буде передбачити вивчення основ психо-

логії, а відтак - надавати учням важливі здібності до пізнань самого себе та оточуючих, можливостей більше розуміти інших людей, діагностувати їх наміри та поведінку, більш правильно діяти в конкретних життєвих ситуаціях та в бурхливих соціальних і політичних процесах.

Просвітництво. Воно має бути відновлене на рівні державних програм формування з громадян свідомих будівничих правової держави.

На жаль, синергетика абсурду призводить до того, що життя людини стає кросвордом для тих, хто з розумом, театром для тих, хто при владі, каторгою для тих, хто має душу і шляхетні пориви, цирком для тих, хто робить спробу щось змінити. Найбільше проблем виникає там, де поєднуються вузькість кругозору, широта інтересів та довгі руки. Розмежування бізнесу і влади та забезпечення неухильного виконання антимонопольного законодавства разом зі створенням умов людям для самореалізації своїх здібностей стають питаннями державної безпеки.

Суспільно-політична криза в Україні обумовлює необхідність протидії негативній селекції в інституціях влади та нейтралізації синергетики абсурду в управлінні державою, розробки комплексної програми інноваційного розвитку суспільства, програми сприяння розвитку та реалізації інтелектуальних здібностей талановитого населення, побудови своїх «кремнієвих долин», забезпечення та розвитку конкурсних засад та прозорості у формуванні органів державної влади, місцевого самоврядування, судових та правоохоронних органів, реформування системи освіти та просвітництва.

У розбудові правової держави накопичилось багато проблем, які потребують реформування як самої системи влади і її окремих інституцій, так і процедур їх формування, розробки мудрого виборчого законодавства, засад народовладдя та референдної демократії, забезпечення безпосередньої участі громадян в управлінні державою.

Висновок

Проблема протидії негативній селекції в інституціях влади та нейтралізації синер-

гетики абсурду має вирішуватись системно в комплексі інтегративних заходів освітнього, культурологічного, духовного, правничого, кримінологічного та економічного характеру, потребує реального відновлення курсу суспільства на побудову соціальної правової держави в усіх аспектах цієї глобальної та багатоаспектної задачі.

Перспективи подальшого дослідження проблеми вбачаються в розробці доктрини розвитку громадянського суспільства, пропозицій щодо реформи освіти, удосконаленні галузевого законодавства та організації його виконання.

Література

1. Kruger, Justin; David Dunning (1999). *Unskilled and Unaware of It: How Difficulties in Recognizing One's Own Incompetence Lead to Inflated Self-Assessments*. *Journal of Personality and Social Psychology* **77** (6): 1121–34. PMID 10626367. doi:10.1037/0022-3514.77.6.1121
2. Головаха Є. В Україні вгорі всієї суспільної ієрархії опиняються найжадібніші, найаморальніші й найтідліші люди. Тиждень. Уа. URL: http://m.tyzhden.ua/Society/75813?fbclid=IwAR0ETrCqX0gE7b_O-XfCiZTzOJHq88HvbU2ha61NBwE391DIAMZrw_cBPs
3. Горбатенко І. А. *Соціально-політичні прояви фрустрації в умовах нестабільного розвитку*. Суспільно-політичні процеси. 2016. Вип. 4. С. 200-2010.
4. Дзьобань О. П. *Розвиток ідей синергетики як нової парадигми у природничо-науковому і соціальному пізнанні*. Вісн. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія: зб. наук. пр. Х.: Право, 2011. Вип. 9. С. 3–16.
5. Копець Л. В. *Психологія особистості: [навч. посіб.]*. К. : Нац. ун-т „Києво-Могилян. акад.”, 2007. 460 с.
6. Ліпатова К. *Явище гіперкомпенсації в психології*. URL: <https://real-life.kr.ua/termini/iavishche-giperkompensatsiyi-v-psihologiyi>
7. Лукашевич С. Ю., Груба Д. І. *Історичні та теоретичні підвалини застосування синергетичної парадигми в соціально-гумані-*

тарному знанні. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2013. № 2 (16).- С. 167-175.

8. Малахов А. Римский клуб, юбилейный доклад. Вердикт: «Старый Мир обречен. Новый Мир неизбежен!» URL: <https://www.planet-kob.ru/articles/6832>

9. Мармазова Т. Отрицательная селекция: Украина выходит из комсомольского возраста. 24.08.2018. URL: <https://ukraina.ru/exclusive/20180824/1020908339.html>

10. Отрицательная селекция: почему элитой становятся худшие. URL: https://wowavostok.livejournal.com/9896381.html?utm_source=fbsharing&utm_medium=social&fbclid=IwAR2j8gMJKElxt0GcLPFo8tW9CyZEfkAo_TI-HGTmSkndDqV9M4hLSGSm9VQ

11. Питирим Сорокин Человек. Цивилизация. Общество. URL: <https://profilib.com/kniga/93952/pitirim-sorokin-chelovek-tsivilizatsiya-obschestvo.php>

12. Романенко Ю. Межі стійкості. Світ і Україна в 2017 році. Сценарії. URL: <http://hvylya.net/analytics/politics/mezhi-stiykosti-svit-i-ukrayina-v-2017-rotsi-stsenariyi.html>

13. Тертишник В. М. Від тоталітарності до правовладдя: доктринальні аспекти державотворення. Право.ua. 2017. №2. С. 5-11.

14. Тертишник В. Как избавить власть от дряни? «Вестник 02». 1993. №11 (66). С. 1-2.

15. Фрейд А. Психология «Я» и защитные механизмы. М.: Педагогика-Пресс, 1993. 142 с.

SUMMARY

The problems of mutual relations in complex social processes, problems of real elites and the tendencies of pseudo elites are revealed. Based on the analysis of synergy complementary negative trends: a symptom of negative selection; Manifestations of hyperactive compensation reaction; “The effect of the David Kruger” and some other processes, reveals the problems of finding ways of leaving the social crisis of the state.

Noted on the necessity to develop a comprehensive program of innovative Development of society, program to promote development and realization of the intellectual abilities of the talented population, to build their “silicon valleys”, reforming the system Education and the Enlightenment. Now, the need to develop the principles of democracy and reference democracies, to ensure direct participation of citizens in State administration.

Key words: Negative selection, hyperactive compensation, social psychology, elites, pseudo elite.

16. Хакен Г. Синергетика: иерархия неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах. М.: Наука, 1985. 424 с.

17. Черленяк І. І. Суспільно-еволюційний запит реформування політичної та конституційної систем України на сучасному етапі. Стратегічні пріоритети. 2007. № 2 (2).- С. 40-49.